Rede gehouden ter opening van
het A.R. Partij Convent van
31 oktober 1959 te Utrecht

Politiek een moeilijk bedrijf.

De politiek is uit haar aard een moeilijk bedrijf. Zij is dat vanwege haar ingrijpende betekenis zowel voor het persoonlijk als voor het gemeenschappelijk mensenleven. In de geschiedschrijving der mensheid door de eeuwen heen nemen niet voor niets de staatkundige gebeurtenissen een overheersende plaats in. Zie maar naar de geschiedenisboeken, waarin het speciaal gaat over vorsten en oorlogen.

De moeiten en problemen der politiek treden in versterkte mate naar voren in de moderne tijd, waarin wij leven, nu zij zich over een ontzaglijk toegenomen breedte en diepte en in een steeds gecompliceerder vorm met de samenleving bezighoudt.

En dit alles geldt nog eens vermenigvuldigd voor het staatsbestuur in de democratisch geregeerde landen, waar het wordt en móet worden bedreven in openbaarheid, onder toezicht en controle der burgerij, en onder de bereidheid om steeds open te staan voor en acht te geven op de inspraak en de critiek van ieder, die daaraan behoefte heeft en daarvan binnen de spelregels der democratie gebruik maakt en gebruik moet kunnen maken.

De democratie, uitdrukking gevende aan het grote staatkundige goed der vrijheid, is uit dien hoofde wel een zeer zegenrijke, maar daarom nog niet de gemakkelijkste vorm van staatsbestuur, en zeker niet voor hen, die de bestuurlijke last der overheidsverantwoordelijkheid dragen.

Zij legt vooral in deze tijd op hun schouders een zeer zware taak, in het bijzonder voorzover zij zich van hun

eigen en specifieke overheidsverantwoordelijkheid bewust zijn en daaraan ook uitdrukkelijk willen vasthouden.

Dat is, gelet op de publieke en private krachten, die in het geheel meespelen en hun invloed doen gelden en rechtmatig doen gelden, niet altijd een eenvoudige zaak, maar toch een onontkoombare plicht.

Daar staat tegenover de verplichting der burgerij in al haar politieke en maatschappelijke schakeringen en groeperingen, indien zij althans de onweersprekelijke weelde van inspraak en staatkundige vrijheid wil behouden en verdedigen, om de eigen taak en verantwoordelijkheid der ons toegewezen overheid te erkennen en te honoreren. De benen zullen sterk genoeg moeten zijn om deze ons beslist niet uit menselijke souvereiniteit toekomende weelde van politieke vrijheid en medezeggenschap te kunnen dragen.

Democratie in christelijk-politieke zin, zoals wij die voorstaan naar het voorbeeld van een figuur als Willem van Oranje, de feitelijke en geestelijke vader van ons politieke vaderland, en overeenkomstig de belijdenis der Reformatie, welker begin wij op deze Hervormingsdag gedenken, betekent, dat het eigen recht en dus de eigen verantwoordelijkheid der overheid voorop blijft staan.

Een niet te miskennen maar uiterst moeilijk op te lossen probleem van deze tijd schijnt mij, dat wij het gevaar lopen te verstrikken in een organisatorische gecompliceerdheid, waarbinnen een doelmatige en doeltreffende en in ieder geval een de doorsnee-burger klaar voor ogen staande afdoening van zaken steeds moeilijker wordt.

Daarbij komt, dat het toch wel iets beangstigends heeft, dat het leven op allerlei terrein, ook dat van het staatsbe-

stuur, steeds meer wordt opgehangen aan formules, die alleen maar meer door super-specialisten kunnen worden gehanteerd. Dat men als normaal ontwikkeld mens — en daartoe wens ik mijzelf toch nog te rekenen — heel eenvoudig de systematiek van b.v. loonvorming niet meer kan volgen, lijkt mij er toch op te wijzen, dat er iets schort en dat er ergens van iets als een overspanning sprake is.

Het gevaar zit hem uiteraard niet in het specialisme en in de formules zelf. Zij verlenen voor wat het te bepalen beleid betreft, belangrijke hulpdiensten. Het gevaar is er echter, dat het algemene bestuursbeleid, met veronachtzaming van andere aspecten, aan deze formules ondergeschikt raakt. Ik betwijfel, of wij wat dit betreft wel altijd op de goede weg zijn. Het moderne leven krijgt in dit opzicht veel krampachtigs.

De gemillimeterde planning moge technisch-economisch gezien de grootst mogelijke kansen bieden voor een volkomen uitgebalanceerde welvaartsbevordering en ik doe aan de waarde daarvan niets af — maar er zit iets in, dat reden geeft tot huiveren voor wat betreft de volheid en de vrijheid en ook het risico van het mensenleven.

Een deugdelijke oplossing voor deze problemen weet ik ook niet, maar er is al veel mee gewonnen wanneer wij ze zien en er ons tegen te weer stellen.

Inventariseren en groeperen.

Wat de binnenlandse situatie betreft, hoop ik, dat wij thans enkele jaren van een normaal politiek leven voor de boeg hebben zonder verkiezingen en zonder kabinetsformaties, waarmee ik uiteraard niet wil beweren, dat deze beide elementen, mits met mate genoten — en laten wij met de Nederlandse maten op dit punt maar gelukkig zijn, niet tot een normaal

democratisch politiek leven behoren.

De laatste jaren zijn gekenmerkt geweest door een althans voor ons Nederlandse doen nogal sterke onrust en onevenwichtigheid. En, allerminst betogende, dat wij nu bij een ideale toestand zijn aangeland, ben ik van oordeel, dat een zekere periode van rust — d.w.z. niet om te rusten, maar om ongestoord actief te kunnen werken — zowel voor de nationale als voor de partij-politieke arbeid niet ondienstig zou zijn.

Er zijn in de na-oorlogse jaren ontzaglijk veel zaken aan de orde gekomen. De omstandigheden maakten dit nodig en er is ongetwijfeld heel wat goeds uit geboren voor land en volk.

Maar wij zitten voor de toekomst zo langzamerhand met zoveel plannen, die op zichzeif voor reaiisering in aanmerking komen, en er is daarnaast zoveel overhoop gehaald en in discussie gekomen, dat het stadium van een uitgewerkt en weldoordacht plan nog niet eens heeft bereikt, dat ik mij afvraag, of het — rekening houdende met de potentieel op te brengen financiële inspanning en mankracht — niet verstandig is nu eerst maar eens te inventariseren en te groeperen wat er is en desnoods af te kappen wat ons kan brengen in een „mer k boire". Om plannen te kunnen uitvoeren, moet men ze binnen het raam van het realiseerbare houden.

Periode van rustige arbeid ook voor het kabinet.

De noodzakelijke periode van rustige arbeid gun ik ook aan het zittende kabinet. Ik meen, dat na het politieke rumoer der laatste jaren het landsbelang dit vordert. Op dit ogenblik behoef ik niet in beschouwingen te treden om-

trent de positie van dit kabinet en onze houding ten opzichte daarvan. Dat is gebeurd in de in juni j.1. gehouden vergadering van uw Convent.

De feitelijke resultaten van het nieuwe bewind zulten nu eerst maar eens uit de verf moeten komen en dat kost tijd.

He extra-parlementaire karakter van dit kabinet is in de afgelopen maanden door Regering en Staten-Generaal duidelijk naar voren gebracht.

En overigens meen ik, dat wij, gelet op de politieke ontwikkeling der laatste jaren en op de geschiedenis van zijn totstandkoming positief ten opzichte van dit kabinet hebben te staan, mits en zolang het ons dit mogelijk maakt door rekening te houden met essentiële punten van Anti-Revolutionair politiek inzicht.

Ombuiging sociaal-economisch beleid.

De gelegenheid tot rustige arbeid — welke rust toch altijd een relatief begrip zal zijn bij de aanwezigheid van een niet te verwaarlozen tegenspeler in de oppositie — zal de Regering reeds daarom behoeven, omdat zij bij haar poging om te komen tot een weliswaar beperkte, maar toch doelbewuste ombuiging van het sociaal-economische beleid in de richting van een terugtreden der overheid ten bate van meer vrijheid voor het bedrijfsleven voor een ongetwijfeld zware opgave staat. De moeilijkheden openbaren zich al bij de eerste uitvoering van de belangrijke gedachte ener vrijere loonvorming.

De zwaarte van de taak en het optreden van moeilijkheden behoeven overigens op zichzelf geen verwondering te wekken. Zij konden verwacht worden. Immers, de opzet en de aanpak van het sociaal-economische beleid der veertien na-oorlogse jaren hebben de structuur van de natio-

nale en van de staatshuishouding niet ongemoeid gelaten. Zij hebben daarin ook op een ogenschijnlijk ondergeschikt punt als dat van de loonvorming hun sporen getrokken, en de sociaal-economische structuur van ons volksleven in belangrijke mate bepaald.

Er is een eng sluitend keurslijf gegroeid, dat ten opzichte van aan te brengen wijzigingen zeer gevoelig is. Problemen van lonen en prijzen, van huren en pachten en van subsidies houden daar ten nauwste verband mee.

Het is geen eenvoudige zaak om in hetgeen in een vrij lange periode gegroeid is en zich in het leven heeft vastgezet weer verandering te brengen. En aangezien het de structuur raakt, kan een duidelijk aanwijsbare verandering ook niet te snel en ook niet pijnloos worden verwacht. Geduld en een doelbewust beleid zijn daarvoor nodig.

Maar dan geldt ook, dat ieder, die voor de gewenste ombuiging heeft gepleit, zich achter een ernstige poging daartoe heeft te stellen en zonodig bereid moet zijn een eventuele „pijn", die het geeft, te aanvaarden, mits — en ik heb dit ook gezegd bij een vroegere beschouwing over het streven naar een zo groot mogelijke vrijmaking van het leven van de staat — het niet op het hoofd der zwakkeren onder ons neerkomt.

Wij moeten goed blijven beseffen, dat het in dit alles gaat om een uitermate belangrijke zaak, die maar niet alleen van belang is voor de loonvorming, maar in algemene zin betrekking heeft op de tendenz van het toekomstige politieke beleid.

Het is nogal naief om het te doen voorkomen, zoals de socialisten uiteraard gaarne proberen, alsof het hier gaat om een zaak van liberaal stempel of ook maar om een ge-

volg van de liberale invloed in het kabinet. Afgezien van de omstandigheid, dat nu juist bij de eigenlijke sociaal-economische sector in het kabinet geen liberalen direct betrokken zijn, waardoor het bij voorbaat niet alleen heel moeilijk voor de V.V.D. zou zijn eventueel de eer van een gehoopt welslagen van het nieuwe beleid op dit terrein voor zich op te eisen, maar anderzijds ook om haar bij een onverhoopt mislukken daarvan de schuld op de schouders te leggen, gaat het hier juist om beleidspunten waarvoor speciaal de Christelijke politieke partijen zijn opgekomen. Het zou daarom ook weinig verklaarbaar zijn, indien deze partijen zich door een door socialistische persorganen ondernomen poging tot een onjuiste voorstelling van de feitelijke verhoudingen van de wijs zouden laten brengen vanwege de vrees om van een liberale besmetting te worden beticht.

Wat dit betreft, kan men ons nog meer vertellen, maar hier trappen wij niet in.

Géén Nederlandse C.D.U.

In zijn twee weken geleden voor de partijraad van de K.V.P. gehouden rede heeft prof. Romme met betrekking tot de onderlinge relatie der Christen-democratische partijen in ons land de gedachte in overweging gegeven of het mogelijk en wenselijk zou zijn, dat de drie daarvoor in aanmerking komende partijen, t.w. de K.V.P., de A.R.P. en de C.H.U., uitgaande van een op elkander aangewezen zijn bij eventuele Europese verkiezingen, ook in nationaal verband in de toekomst met een gemeenschappelijk verkiezingsprogram komen, met behoud van ieders beginselprogram.

De heer Romme drukte zich inzake de realisering van

deze gedachte zeer voorzichtig uit en stelde, begrijpelijk in dit stadium, ook nadrukkelijk, dat hij geen aanbod deed. Maar dat neemt toch niet weg, dat hij een zeer concrete suggestie deed, die hij persoonlijk niet irreëel achtte.

Zij is stellig belangrijk en noopt ertoe om daarop onzerzijds te reageren en ik wil dat op dit ogenblik ook doen, zij het dan ook uiteraard mijnerzijds voorlopig in tastende zin overeenkomstig de gevoelige aard van deze materie.

U zult zich herinneren, dat ik in mijn rede voor de in juni j.1. gehouden vergadering van uw Convent de gedachte van een Nederlandse C.D.U., zoals die in de kring van Rooms-Katholieke jongeren de laatste tijd nogal sterk is gaan spelen, uitdrukkelijk heb afgewezen, ook al heb ik daarbij opgemerkt, dat wij ons bewust moeten zijn, dat wij niet in de toekomst kunnen zien en niet weten in welke omstandigheden wij nog terecht zullen komen.

Ik heb deze gedachte aan een C.D.U. voor ons land niet alleen irreëel genoemd, maar er ook op gewezen, dat wij aan de eigen en zelfstandige organisatorisch-politieke gestalte van de Reformatie ook voor de toekomst zeer grote waarde hechten. Daaraan heb ik evenwel direct toegevoegd, dat wij het, in plaats van in een poging tot realisering van de eventueel bij sommigen levende wensdroom van een C.D.U., moeten zoeken in het bevorderen van een doelbewust samenspel en het op elkander afstemmen van het beleid der drie daarvoor in aanmerking komende partijen, onder vooropstelling van ieders eigen zelfstandigheid.

Nu zie ik in de opmerkingen van prof. Romme een concrete suggestie in deze richting. Ook hij heft bepaald niet de leuze van een C.D.U. aan, maar gaat uit van het behoud

van ieders organisatorische zelfstandigheid. En daarmede wil ook hij kennelijk deze aangelegenheid stellen op een vlak, waarop wellicht een vruchtbare discussie en zakelijke resultaten mogelijk zijn.

Bij de beschouwing van het onderhavige onderwerp zou ik om te beginnen willen stellen, dat een min of meer georganiseerd samenspel der drie partijen alleen het beoogde effect kan sorteren, wanneer zij het daarover samen eens zijn, en dat het b.v. eventueel niet zou moeten leiden tot een uit elkaar drijven van de protestants-christelijke partijen, uiteraard mits en zolang de samenhang van deze partijen in redelijkheid kan worden gevorderd. En deze samenhang is voor ons nog steeds principieel primair.
Wel gezamenlijk optreden.

Overigens meen ik, — en uit het betoog van prof. Romme blijkt, dat hij dat ook vindt — dat de vraag omtrent een gezamenlijk optrekken der drie partijen bij verkiezingen het eerst aan de orde komt bij Europese verkiezingen, die in de laatste tijd als politieke realiteit geleidelijk bezig zijn binnen het gezichtsveld te komen.

Het lijkt mij persoonlijk toe, dat bij deze verkiezingen, ook wanneer die in eerste instantie, zoals verwacht mag worden, nog in nationale schema's zullen plaatsvinden, een gezamenlijk optreden van Rooms-Katholieke en Reformatorische partijen niet alleen in een gemeenschappelijk verkiezingsprogram maar ook met een gemeenschappelijke candidatenlijst, gelet op de politieke verhoudingen in Europa en op de feitelijke samenwerking in het bestaande Europese parlement, niet alleen ernstige overweging verdient, maar min of meer aangewezen is.
En wanneer het samengaan in Europees verband deze

vorm zal aannemen, mogen wij verwachten, dat dit ook invloed zal hebben op de samenhang dezer partijen in nationaal verband.

Afgezien daarvan ben ik, zoals ik u meer heb gezegd, in het algemeen van oordeel, dat de Christelijke politieke partijen Rooms-Katholieke en Reformatorisch-Katholieke) in de moderne tijd op de basis van gelukkig nog gezamenlijk beleden wezenlijke uitgangspunten, ook voor de staatkunde, aan een gemeenschappelijk front staan en als het er op aankomt op elkander zijn aangewezen.
Nationaal en internationaal gezien verschil in situatie.
Maar dat betekent op zichzelf nog niet, dat wij op dit ogenblik, dat wil zeggen in de huidige situatie, althans nationaal, waar wij onze Reformatorische belijdenis nog in eigen organisatorisch verband kunnen laten gelden, direct zouden moeten denken aan een gemeenschappelijk verkiezingsprogram.

Het vasthouden aan de eigen organisatorische zelfstandigheid, waarvan ook prof. Romme uitgaat, leidt ook niet direct in die richting.

Immers, dit uitgangspunt betekent, dat men zich zo nodig de vrijheid van handelen ten opzichte van elkaar voorbehoudt. Bij de aanvaarding van een gemeenschappelijk verkiezingsprogram zou dat echter in feite onmogelijk, althans moeilijk aanvaardbaar zijn.

Daarmede wil ik allerminst zeggen, dat deze partijen zich vrijblijvend ten opzichte van elkaar kunnen opstellen. Maar men zal er rekening mede moeten houden, dat de verkiezingsprograms der drie partijen nu eenmaal elementen inhouden, die elkander bepaald niet dekken. Ik behoef maar als voorbeeld te noemen de kwestie — en dat is een

belangrijke en door onze Rooms-Katholieke vrienden niet te onderschatten zaak — van de voetbaltoto.

Maar toch — en ik vind dus dat het hier om een zeer belangrijke zaak gaat — er zit in de suggestie van prof. Romme iets, dat ons in deze tijd en gelet op de Europese ontwikkeling niet alleen moet toespreken, maar waarop wij ook hebben in te haken. Immers, cr zit in onze afzonderlijke verkiezingsprograms — ik behoef maar te wijzen op het zo belangrijke sociaal-economische terrein — heel wat gemeenschappelijks, waaromtrent zeker niet alleen een gezamenlijke uitspraak voor de practiche politiek, maar ook ondanks de principiële meningsverschillen en ondanks de Reformatie een demonstratie van de principiële verbondenheid mogelijk zou zijn.

Al ben ik dus ook van mening, dat een gemeenschappelijk verkiezingsprogram niet in de rede ligt — het zou immers in feite een althans parlementaire versmelting betekenen — en te vèr gaat, als zijnde niet in overeenstemming met de afwijzing van de C.D.U.-vorm, zou ik toch ook mijnerzijds een concrete suggestie willen doen in overeenstemming met mijn pleidooi voor de bevordering van een doelbewust samenspel, zoals ik de vorige keer voor u heb gehouden.

Verkiezingsprograms op elkaar afstemmen.

Het zou m.i. aanbeveling verdienen te overwegen, of de drie Christelijk-democratische partijen, waarom het hier in concreto gaat, in de toekomst niet moeten trachten hun afzonderlijke verkiezingsprograms in onderling beraad zoveel mogelijk op elkander af te stemmen om daarmede ook naar buiten de onderlinge verbondenheid te demonstreren. Dit zou aan een gecoördineerde taakstelling, zoals

ik bepleit heb, duidelijk ten goede kunnen komen.

Zonder dat ik uiteraard de gedachte van prof. Romme irreëel zou willen noemen, meen ik, dat de mijne, de verhoudingen en de omstandigheden in aanmerking genomen, eerder voor realisering vatbaar zou kunnen zijn.

Welvaart.

Bij alles, wat er in deze tijd gebeurt, verkrijgt het intermenselijke, het sociale aspect in toenemende mate de aandacht en houdt het de gemoederen sterk bezig. Dit is uiteraard een verblijdend winstpunt in de samenleving, ook al mogen wij nimmer uit het oog verliezen, dat bij het accentueren van dit sociale aspect het egoïsme d.w.z. het eenzijdig opkomen voor eigen belang, nooit is uitgeschakeld en zich zelfs, bedriegelijk, heel goed in een sociaal gewaad kan vertonen. Het opereren met een term als ..sociaal" of ook die van ..Christelijk-sociaal" verschaft op zichzelf nog geen brevet van zelfverloochening en ongerepte naastenliefde. En dat zal er in deze bedeling ook nooit uitkomen. En het verschaft nog minder een vrijbrief voor egoïsme.

Overigens komen wij het woord „sociaal" in deze tijd het meest tegen in combinatie met „economisch". Ook dat is wel weer begrijpelijk maar het is toch goed om er op te letten.

Wij leven in een periode waarin gesproken moet worden van een primaat van het economische, dat wil in de practijk dus zeggen van het streven naar stoffelijke welvaart.

Dat geldt m.i. niet alleen voor het accent dat het economische in de politiek heeft, maar het geldt ook voor ons aller gedachtenleven. Dat spreekt m.i. het duidelijkst uit de plaats en de koppen, die mededelingen en beschouwin-

gen omtrent lonen en prijzen in de spreekbuis der publieke opinie, de pers verkrijgen. De pers is, zonder dat wij het onszelf vaak bewust zijn, de spiegel waarin wij onszelf als mensen van deze tijd kunnen zien.

En als wij dan in die spiegel zien, dan behoeven wij waarlijk de betekenis van het economische en van de stoffelijke welvaart, en dus ook van lonen en prijzen niet onder te waarderen, om tot het besef te komen, dat ons gezicht niet onbedenkelijke trekken vertoont.

Het is opmerkelijk, dat men in de laatste tijd b.v. in West-Duitsland het gevaar van een welvaartsroes, zoals zij daar blijkbaar duidelijk optreedt, gaat zien en zich daarover zorgen gaat maken.

Wij hebben overigens bepaald Duitsland niet nodig, om dat te weten. Het is nog maar zo kort geleden, dat wij volledig beseften, dat het in het leven beslist niet centraal pat om de stoffelijke welstand maar om andere voor ieder mens wezenlijker zaken, waarbij het economisch goede, hoezeer ook van belang, op de achtergrond geraakte.

Als Anti-Revolutionairen zijn wij van huisuit beslist geen onaardse mystiekelingen. Wij zijn bepaald niet tegen welvaart.

Als geestelijk nageslacht van de Nederlandse Calvinisten herinneren wij ons maar al te goed de grote prestaties welke in economisch opzicht door de natie onder Calvinistische leiding in de gouden eeuw zijn verricht. Maar, dit alles is ook toen nooit een doel in zichzelf geweest. De ere Gods, de menselijke afhankelijkheid en de vroomheid werden in het publieke optreden steeds voorop gesteld.

Vakbeweging en politiek.

Er wordt — en ik spring nu over op een geheel ander punt — nogal eens gesteld, dat de regering en eigenlijk de hedendaagse politiek in het algemeen onder speciale invloed van de vakbeweging staan, of men stelt het nog liever zo, dat zij aan de leiband van de vakbeweging lopen. Nu zou het onzin zijn. te ontkennen, dat in het algemeen in de politiek en door de regering bijzonder ernstig geluisterd wordt naar de stem van de arbeidersbeweging en dat in de bepaling van het beleid en het treffen van regelingen ernstig rekening wordt gehouden met de gevoelens, die daar leven.

Maar het zou niet alleen onzin zijn deze feiten te ontkennen, het zou ook fout zijn als één en ander niet het geval was. Want afgezien van het feit, dat de vakbeweging een vele malen grotere maatschappelijke groepering van het volk vertegenwoordigt dan welke andere sociale organisatie ook, er is ook geen andere sociale organisatie die in deze tijd van een vrijwel overheersende betekenis van de sociaal-economische sector in het staatsbestuur zo voortdurend daarbij betrokken is en zoveel met de belangen van haar groep te maken heeft, als de in centrales verenigde werknemersvakorganisaties. Deze centrales zijn nauwelijks meer te beschouwen als alleen op bepaalde onderdelen betrokken bij en belanghebbend in het hedendaagse regeringsbeleid zoals dat bij de meeste andere organisaties nog wel het geval is.

Dat wil niet zeggen, dat ook deze vakbeweging in haar bemoeiingen niet kan treden buiten de grenzen van de op haar weg liggende taak. De enige tijd geleden gevoerde discussie omtrent het aandeel van de vakbeweging in de vorming van een consumenten-contact-orgaan is, wat dit

aangaat, wellicht toch wel nuttig geweest.

Maar hoe dit ook zij, ik meen, dat, vanwege hetgeen zij maatschappelijk representeert, het acht geven op de stem van de werknemersgroep door de regering en door de politiek in het algemeen, dus ook door de politieke partijen, niet alleen vanwege de feiten, maar ook politiek, juist is. Zoals immers de Overheid acht moet geven op alles wat in het volk in zijn geestelijke en maatschappelijke groeperingen leeft.

Nu zou het uiteraard beslist onjuist zijn, indien aan de arbeidersvakbeweging een bijzondere positie, in onderscheiding van die van andere sociale organisaties, en een speciale invloed op de regering of op de politiek of de politieke partijen zou worden toegekend.
En men kan dit wel beweren, maar daarom is het nog niet waar.

Aan de sociale organisaties zal echter nooit verweten kunnen worden, indien zij zich niet alleen gerechtigd maar verplicht achten zich bij de overheid en in de politiek zo krachtig en zo sterk mogelijk te doen gelden ten gunste van de belangen, die zij voorstaan.

En dan is — met alle respect voor de activiteit van andere organisaties — niet te ontkennen, dat de arbeidersvakbeweging zich in de loop van de tijd wel bijzonder sterk als een bekwame „pressure-group" heeft ontwikkeld. Dat is ook niet zo maar gekomen. Er was, historisch gezien, toch bepaald wel aanleiding toe en het heeft zegenrijke sociale gevolgen gehad voor onze samenleving, waarbij wij uiteraard in het bijzonder denken aan het werk van de Christelijke vakbeweging.

Indien er al sprake mocht zijn van een te grote feitelijke

invloed van de vakbeweging op de politiek, dan is het moeilijk héér daarvan een verwijt te maken, maar zal men dit meer moeten richten tot de overheid en de politiek, die zélf voor de vervulling van de eigen taak verantwoordelijk zijn.

Wij leven in een tijd, waarin talloze uit vrijheid geboren „pressure-groups", de ene sterker dan de andere, de ene breder dan de andere, bepaalde speciale of groepsbelangen bij de overheid bepleiten. Te dien aanzien geldt, dat de overheid, daarnaar luisterende en daarmede rekening houdende als opvattingen die in de geledingen van het volk leven, zelfstandig, onder eigen verantwoordelijkheid en onder een evenwichtige afweging der belangen haar algemeen publiek beleid naar eigen maatstaven heeft te bepalen. Dat is niet altijd eenvoudig, maar wel haar plicht, bij de vervulling waarvan zij zich tegenover de politieke volksvertegenwoordiging heeft te verantwoorden. Bovendien is een andere opvatting van haar taak nog moeilijker. Stel je voor, dat de overheid aan alle verlangens van alle „pressure-groups" gevolg zou geven.

De vakbeweging zal een voorbeeld voor velen moeten zijn inzake methode, aanpak en bemanning van een sociale activiteit. En men zal er volkomen begrip voor moeten hebben, dat zij naijverig is op het behoud van de sociaal verworven positie. Verwijten aan haar adres kunnen heel gemakkelijk uitingen zijn van afgunst en dépit jegens hetgeen door haar wordt gepresteerd en bereikt.

Laat men maar heel dankbaar zijn voor wat de vakbeweging — en hier denk ik uiteraard in het bijzonder aan de Christelijke vakbeweging — niet alleen voor haar eigen maatschappelijke groepering maar voor ons gehele volk

heeft betekend en nog betekent. Wij hebben het 50-jarig jubileum van het C.N.V. deze zomer hartelijk meegevierd. Zij heeft aan de overwinning van de klassenstrijd-gedachte onschatbare diensten bewezen.

Dit alles neemt overigens niet weg, dat in de praktijk de verhouding van politiek en vakbeweging een gewichtig vraagstuk is, dat ook stellig wel verwikkelingen geeft. Dat dit het geval is blijkt bijvoorbeeld ook uit het recente adres van 53 hoogleraren met betrekking tot de organisatiewijze van het sociaal-economisch overleg. Vooropstellende, dat dit overleg een zo eenvoudig mogelijke organisatorische structuur vraagt en dat daarom uitsluitend in enkele grote eenheden kan worden gedacht, meen ik wel, dat dit adres met reden althans het probleem aan de orde stelt, of in de huidige organisatie- en werkmethode — en het in mijns inziens een kwestie van organisatie- en werkmethode — in feite niet te sterk een monopoliepositie in de publieke sector aan bepaalde organisaties wordt toegekend. Het oog hebben voor dit probleem doet uiteraard niets af aan de persoonlijke overtuiging, dat een zich organiserende werknemer thuis hoort in de samengebundelde vakcentrale, waarvan hij de grondslagen onderschrijft. Maar dat is iets wat de betrokkenen in vrijheid moeten kunnen beslissen.

Vragen.

De erkenning van de grote waarde en de belangrijke invloed van de in ons land georganiseerde vakbeweging wil uiteraard niet zeggen, dat er te haren opzichte niet bepaalde vragen kunnen opkomen. Eén van die vragen is, of de vakbeweging soms niet de indruk wekt de pretentie te hebben, dat zij als bij uitstek is belast met de taak van te

zijn hoedster van het sociale belang en zich min of meer beschouwt als te zijn de draagster van een soort algemeen toezichthoudende functie op de sociale verhoudingen in de maatschappij.

Het sociale vraagstuk heeft zich in het verleden stellig in het bijzonder op de arbeidsverhoudingen en dus op de positie der arbeiders toegespitst en heeft, wat dit aangaat, juist mede door het werk der vakbeweging op vele belangrijke punten een oplossing gevonden.

Maar de sociale kwestie is in wezen geen specifiek arbeidersvraagstuk. Zij heeft zich zelfs in toenemende mate buiten het terrein der arbeidsverhoudingen doen gelden. Zij omvat het probleem van rechtvaardigheid in de intermenselijke verhoudingen als geheel. Ik behoef in dit verband maar de bekende term „vergeten groepen" te gebruiken. Daarom — d.w.z. omdat bij ons de sociale kwestie nooit een uitsluitend arbeidersvraagstuk is geweest — heeft er bij ons ook nooit sprake kunnen zijn van twee klassen en is onaanvaardbaar elke neiging om de maatschappij op te delen in arbeiders en niet-arbeiders. ik weet, dat wij het hierover onder elkander volkomen eens zijn. Van Christelijk-sociale en Christelijk-politieke zijde is altijd afgewezen het diploma, alsof het zou gaan om een keuze tussen de dictatuur van het proletariaat enerzijds en het kapitalisme anderzijds.

En gelukkig is dit dilemma ook buiten onze kring in algemene zin in deze tijd wel overwonnen.

Maar ook elke vage afspiegeling daarvan, zich uitend in een zekere argwaan over en weer en in een neiging zich tegen elkander af te zetten — en wie zal willen beweren, dat het te dien aanzien altijd pais en vree is — is in wezen

strijdig met een maatschappij en maatschappelijke verhoudingen in Christelijk-sociale zin.

Een andere, misschien wat ondeugende vraag, maar die men als vriend van de vakbeweging toch wel zal mogen stellen, is, of zij in deze tijd, waarin zij zich naar mijn mening over de verworven positie in het samenspel der maatschappelijke krachten geen zorgen meer behoeft te maken, soms niet de aangeboren vechthouding teveel tot uiting doet komen en of zij soms niet te sterk een eisende toon laat horen, die onnodig prikkelend en daarom averechts werkt. De vakbeweging heeft, om zich te laten gelden, beslist geen intimidatiestijl meer nodig.

Maar aan deze vraag moet direct toegevoegd worden de andere, of van andere zijde bij de behandeling van sociale vraagstukken niet vaak een grote rol speelt een vrees voor het verloren gaan van eigen posities en een conservatisme uit eigen belang, zaken die terecht tot wantrouwen aanleiding geven.

Nu weet ik, dat het irreëel is het spel der maatschappelijke krachten, welk spel in deze tijd slechts in georganiseerde vorm zich kan voltrekken en het element van een gezonde strijd niet kan missen, te idealiseren, alsof wij alleen met heiligen te doen hebben.

Maar toch zal juist in een Christelijk-sociale actie en in een Christelijk-sociale politiek een beginsel der gehoorzaamheid aan het gebod der onderlinge liefde tot uiting moeten komen. En het streven daarnaar is er natuurlijk ook wel. Het ontstaan en het werken van het Convent van Christelijk-sociale Organisaties is iets waarvoor wij zeer dankbaar moeten zijn.

Maar toch zullen wij elkander deze dingen voortdurend

moeten voorhouden, vooral nu de regeling en verzorging van belangen in de politiek een zo enorme plaats heeft ingenomen.

Misverstand over P.B.0.

Zoals u zich zult herinneren, heeft vlak na de oorlog, toen de gedachte ener publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie aan het begin van haar realisering stond, een vrij uitvoerige discussie plaats gevonden tussen het C.N.V. (in de persoon van de heer Ruppert) en prof. Dooyeweerd. Deze discussie, die ongetwijfeld invloed heeft gehad op de meningsvorming in onze kring omtrent de p.b.o. heeft, helaas, geleid tot nog steeds niet geheel overwonnen tegenstellingen op dit punt, welke ook in breder sociaal verband dan uitsluitend dat van de p.b.o. wellicht hebben doorgewerkt.

De discussie heeft zich toenmaals uiteindelijk toegespitst op de vraag of een bedrijfstak een .gemeenschap" is. Ruppert keerde zich fel tegen Dooyeweerds opvatting, dat dit niet het geval is.

Zonder te willen zeggen, dat men toen geheel langs elkaar heen geredeneerd heeft, meen ik wel, dat belangrijke misverstanden een rol gespeeld hebben.

Voor Dooyeweerd was „gemeenschap" een filosofisch begrip, passend in zijn conceptie van de Wijsbegeerte der Wetsidee. Voor Ruppert was dit — en naar mijn mening met betrekking tot het punt waarom het ging, terecht — niet het geval. Daarom is het jammer, dat de discussie uiteindelijk op dit punt, dat mijns inziens voor wat de p.b.o. betreft niet het belangrijkste was, is blijven steken.

Belangrijker was en is de vraag of publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in haar publiekrechtelijk aspect een uiting en vormgeving is van de souvereiniteit in eigen kring dan wel een kwestie van functionele decentralisatie van de overheidstaak. De laatstgenoemde opvatting die ik op zichzelf met Dooyeweerd deel, behoeft overigens niet te leiden tot afwijzing van de p.b.o. als zodanig.

De vraag is maar, of de overheid in deze tijd een taak. een regelende taak ten opzichte van het bedrijfsleven heeft. Zo ja, en ook Dooyeweerd ontkende dit niet, dan is de meest gewenste vorm van uitoefening daarvan toch ongetwijfeld die van de gedecentraliseerde, met inschakeling van het bedrijfsleven, zoals die op belangrijke onderdelen in de p.b.o. zoals wij haar kennen, tot ontwikkeling is gekomen. Dat dit punt toen niet geheel is uitgepraat, heeft mijns inziens een nawerkend en in het groot gezien betreurenswaardig misverstand omtrent de bedrijfsorganisatie in haar huidige vorm, die ik helemaal niet wil idealiseren, in leven gehouden.

Beide partijen wilden hetzelfde nl. een niet-verwachten van de staat en een niet-leggen van de verantwoordelijkheid in handen van de staat. De vraag is, of men zich, wat dit betreft, op elkander niet heeft verkeken.

De rechtsvorm van de onderneming.

Het is u bekend, dat in de laatste jaren de rechtsvorm van de onderneming, in het bijzonder die van de grote, onpersoonlijke, onderneming in discussie is. Het gaat daarbij in wezen om de structuur van de moderne maatschappij, met haar geheel gewijzigde opbouw vergeleken met vroeger. De plaats van de mens met zijn persoonlijke verantwoordelijkheid — als plicht en niet als recht — vormt een

ernstig probleem in de modern-georganiseerde samenleving, zowel in staatkundig als in maatschappelijk opzicht. Woorden als massificatie en verlies van verantwoordelijkheidsbesef zijn niet zomaar uit de lucht komen vallen, maar houden verband met de hedendaagse levensomstandigheden en levensvormen.

Het feitelijke maatschappijbeeld is sterk van gezicht veranderd, terwijl de plaats van de mens daarin in menig opzicht nog wordt aangegeven door vormen, die in een verleden beeld verankerd liggen en zich niet steeds hebben aangepast aan de tegenwoordige situatie. De aanpassing van de maatschappij-vormen aan de gewijzigde maatschappij-structuur is een zaak die zich in toenemende mate opdringt en aandacht vraagt, in het bijzonder van hen, die niet van puur-technische en zakelijke doelstellingen willen uitgaan.

Zoals in de moderne democratie de beleving van het verantwoordelijkheidsbesef van de persoonlijke staatsburger in het algemeen een probleem vormt, zo gaat het in de moderne maatschappij in het bijzonder om de beleving van de verantwoordelijkheid van de mens en dit raakt speciaal die van de arbeider in de grote onderneming.

Wij zullen toch moeten toegeven, dat dit probleem in sociaal opzicht heel wat indringender en direkter is voor de arbeider dan voor de aandeelhouder, die met zijn kapitaalinbreng, algemeen menselijk gezien, heel wat minder bij de onderneming betrokken en daarvoor verantwoordelijk is dan de arbeider.

Deze zaak verkrijgt in toenemende mate de aandacht. Het vraagstuk is overigens in de Christelijk-sociale en Christelijk-politieke kring niet nieuw.

Figuren als Talma en Sikkel hebben inzake de gedachtenvorming op dit terrein baanbrekend werk verricht en in de twintiger jaren heeft Prof. Gerbrandy die wij vandaag als ere-lid mogen installeren — met zijn boek „De strijd voor nieuwe maatschappijvormen" een zijn tijd ver vooruit zijnde visie omtrent dit vraagstuk gegeven.

Na de oorlog is de nadere bestudering met betrekking tot de ondernemingsvorm begonnen met een rapport van een C.N.V.-commissie onder leiding van wijlen prof. Okma. Zowel van werkgevers- als werknemerszijde is deze zaak voor verdere uitwerking daarna commissoriaal gemaakt. De Anti-Revolutionaire Partij heeft in haar programs van actie van de laatste jaren het punt van de rechtsvorm der onderneming opgenomen. En zoals bekend, heeft kortgeleden ook de Partij van de Arbeid met een rapport van de Wiardi Beckman-stichting over deze materie ideeën gelanceerd.

Het nieuwe kabinet heeft het als punt van bestudering op zijn program gezet en in de laatstgehouden Troonrede is de instelling van een Staatscommissie toegezegd. Uit dit alles blijkt, dat geleidelijk deze kwestie in concreto gaat spelen, en dat zij, ook al verkeert zij uiteraard nog in het stadium der bestudering en daarvoor, gelet op de ingrijpende aard der materie, ook nog wel enige tijd nodig zal hebben, tot een aangelegen praktisch sociaal-politiek punt is geworden.

Voor een juist begrip van en een goede oordeelvorming over de inschakeling van de arbeider in de structuur van de onderneming op een verantwoordelijke plaats, is het van het grootste belang, dat wij een goede voorstelling hebben waarom het in deze uiteindelijk gaat. Men is spoe-

dig geneigd om te gaan veronderstellen, dat het hier om een verdergaande rechtspositie-verbetering van de arbeider gaat. Toch is dat punt hier, naar mijn mening, niet, en zeker niet in de eerste plaats, aan de orde. De sociale positie en de sociale zekerheid van de arbeider als werknemer is een zaak van de sociale wetgeving. Dat is een andere zaak dan de structuur van de organisatie- en rechtsvorm der onderneming.

Ook de kwestie van de bezitsvorming is hier niet rechtstreeks aan de orde.

De arbeider is er, als het goed is, niet klaar mee zijn werk goed te doen en aanspraak te maken op goede arbeidsvoorwaarden. Zijn verplichtingen strekken verder. Als mens, als deelgenoot in de onderneming heeft hij zich verantwoordelijk te weten voor de onderneming zelf en voor het welslagen daarvan. En om voor die verantwoordelijkheid geplaatst te worden, moet hij als volwaardig en verantwoordelijk deelgenoot in de onderneming worden erkend en als zodanig worden ingeschakeld in de organisatievorm daarvan. Vooral daarom gaat het mijns inziens wanneer naar een verandering van de rechtsvorm der onderneming in het moderne grootbedrijf wordt gestreefd. Dragen van verantwoordelijkheid is plicht.

Een onderneming is niet alleen een financieel- en technisch-economisch bedrijf maar evenzeer een sociaal-maatschappelijke arbeidsgemeenschap. In de rechtsvorm en in het beheer der onderneming dienen deze beide aspecten tot hun recht te komen. Het is een algemeen maatschappelijk belang van grote betekenis, dat de arbeider als mens en als deelgenoot in de onderneming ook in de ondernemingsvorm heel duidelijk wordt geconfronteerd met en met

zijn neus wordt gedrukt op zijn verantwoordelijkheid voor het welslagen der onderneming als zodanig, d.w.z. op de behartiging niet alleen maar van zijn eigen belang, maar evenzeer van dat van de aandeelhouders en van zijn medearbeiders. Hij moet zich een verantwoordelijkheid dragend iemand weten.

Verantwoordelijkheid-dragen in de levensverbanden, waarvan de mens deel uitmaakt, kerk, staat, school, gezin en onderneming is niet alleen het voorrecht, maar ook en vooral een plicht, waarop hij gebonden moet worden. In deze aangelegenheid moet bepaald buiten geding worden gehouden de wens of de eis om er „beter" van te worden, want dat is het punt niet. Als deze gedachte post vat, wordt de zaak in een verkeerd licht gezien. Het gaat om een veel wezenlijker iets. Het gaat om een zaak, die niet als een „buitenkansje" aan de arbeider moet worden „gegund", maar als een verantwoordelijkheid die hem wordt opgelegd, opgedrongen, los zelfs van de vraag of de doorsnee-arbeider er op dit ogenblik zo op gebrand zal zijn, ook al pleiten zijn organisatie leiders ervoor.

Het gaat om een poging, te voorkomen, dat de mens, op welke plaats hij ook arbeidt, zijn algemeen verantwoordelijkheidsbesef verliest.

En van dit alles moet nu iets in de structuur van de onderneming tot uitdrukking kunnen worden gebracht. En wat de rechtsvorm aangaat raakt dit thans speciaal het vennootschapsrecht, d.w.z. de rechtsvorm van de onpersoonlijke onderneming.

Hoe dit in concreto moet worden vastgelegd is een punt, waaromtrent ik mij op dit ogenblik niet bevoegd acht een uitspraak te doen. Wat dit betreft is de zaak dan ook nog

bij ieder wie het aangaat, in studie. En er zal ongetwijfeld nog wel heel wat over gediscussieerd worden en er zullen ook voldoende belangrijke punten van discussie zijn, ook in de eigen Christelijk-politieke en -sociale kring. De realisering zal voorts ook slechts geleidelijk kunnen plaatsvinden, alleen reeds omdat degenen die het aangaat, er rijp, geestelijk-rijp voor zullen moeten worden.

Ik meen echter, dat er in het beraad over deze zaak enkele dingen zijn, die men bij het zoeken naar een wijziging in de vorm in het oog dient te houden.

Vormen vatbaar voor verandering.

Om te beginnen zullen wij ons ervan bewust moeten zijn, dat maatschappijvormen en ook de rechtsvorm van de onderneming niet blijvend gefixeerd liggen en ook niet mogen liggen in hetgeen op een gegeven ogenblik tot stand gekomen is. Onze hedendaagse vormen zijn typisch gegroeid uit maatschappelijke toestanden en verhoudingen, zoals die in het verleden zijn ontstaan. Het zijn historisch bepaalde verschijningsvormen, zoals er in de geschiedenis ook geheel andere zijn geweest — denk maar aan de maatschappijvorm in het Oud-Testamentisch Israël en aan het gildewezen van de Middeleeuwen —, die aangepast zijn geworden aan het maatschappelijk en rechtsbestel van de tijd, waarin zij zijn geboren. De vormen zullen wijzigen, zoals zij ook in het verleden steeds aan verandering onderhevig zijn geweest. De vormen zullen moeten dienen om de plaats en de verantwoordelijkheid en het recht van de deelgenoten in het maatschappelijk leven tot gelding en erkenning te brengen.

Wijziging van de omstandigheden der maatschappij en haar verhoudingen zullen tot verandering van vormen lei-

den. Zo zullen de maatschappij-vormen in beginsel voortdurend voor verandering vatbaar moeten zijn. Het is een Christelijk sociale eis om daarvoor steeds open te staan.

Dit leidt er dus toe, dat wij de zaak van de vormen voor de toekomst nimmer kunnen fixeren op het heden.

Vrijwillig.

Een tweede punt is, dat gewenste veranderingen in de maatschappijvormen en i.c. dus van de rechtsvorm der onderneming moeten wortel schieten en groeien op vrijwillige basis in de maatschappij en in het bedrijfsleven zelf. De wetgeving zal hierbij — zeker in dit stadium — niet dwingend moeten optreden, voorzover geen sprake is van het weren van aperte onrechtstoestanden. En dat laatste is, naar ik meen, niet het punt waarom het bij een poging tot versterking van het verantwoordelijkheidsbesef van de arbeider in de onderneming in eerste instantie gaat.

Wel zal echter de wetgeving de ruimte moeten bieden voor de gewenste ontwikkeling.

Zo persoonlijk mogelijk.

Vervolgens zal in het belang van het doel, waarom het gaat, nl. versterking van het besef, dat de arbeider mede verantwoordelijkheid draagt voor de onderneming als zodanig, waarvan hij deelgenoot is, zijn inschakeling in het beraad en het meespreken over het ondernemingsbeleid, moeten plaatsvinden op een wijze, die hem zo direct en zo persoonlijk mogelijk raakt. Uiteraard kan niet elke individuele arbeider in mede-sprekende kwaliteit in de organisatievorm van een onderneming een directe plaats vinden, evenmin als dit in de democratie met betrekking tot de staatsburger mogelijk is. Dat zal langs bepaalde banen door zijn vertegenwoordigers moeten geschieden. Maar het

is daarbij m.i. wel van het grootste belang, dat de aanwijzing van deze vertegenwoordigers niet over zijn hoofd heen door buiten de onderneming staande organen plaatsvindt, maar zo rechtstreeks mogelijk door hemzelf en zijn mede-arbeiders in de concrete onderneming.

De moeilijkheid is vaak, dat de persoonlijke verantwoordelijkheid nog niet tot haar recht komt, wanneer men de groepsverantwoordelijkheid (van arbeiders of werkgevers of middenstanders) behoorlijk opgelost heeft.

Dezelfde moeilijkheid speelt ook in het moderne democratische staatsbestel. Het is, zowel voor het sociale als voor het politieke, niet voldoende wanneer men de organisatie en de werking der democratie, — de invloed van de burger en de maatschappijgenoot — naar buiten, d.w.z. in de organisatorische functionering, goed geregeld heeft. Veel wezenlijker nog is de doorwerking dezer democratie als beleving van persoonlijke verantwoordelijkheid naar binnen.

Wat dit betreft staat de democratie zowel in de staat als in het maatschappelijk organisatie-wezen in deze tijd voor een ernstig probleem.

Eigendom.

Een ander punt is, dat uiteraard ook bij het zoeken van nieuwe rechtsvormen de rechtmatige aanspraken van de eigendom in de onderneming dienen te worden gehonoreerd.

En wat betreft de arbeidsvoorwaarden en de rechtspositie van de werknemer, dat zijn aangelegenheden, die door een gewijzigde rechtsvorm wellicht gunstig kunnen worden beïnvloed, maar dat zijn in dezen, zoals ik reeds gezegd heb, toch niet de punten waarom het gaat of moet

gaan. En hetzelfde geldt ook voor het chapiter der bezitsvorming, hoe belangrijk dit algemeen sociaal-economisch gezien ook is.

Beide staan echter op zichzelf los van de kwestie der ondernemingsorganisatie. De doelstelling van het streven naar een herziening der rechtsvorm mag dan ook niet in de eerste plaats op die beide dingen gericht zijn.